

Kreativita učitele jako výrazná hodnota výchovního procesu

Václav Darmovzal

V naší vesnické ZŠ Tvrdonice (okr. Břeclav) jsme v letošním roce mezi žáky 6. a 9. ročníku uskutečnili anketu na téma „Jak prožívám svůj volný čas?“. Odpovědi žáků ukázaly některé překvapivé tendence v prožívání volného času u dnešní venkovské mládeže.

Zjistili jsme, že průměrná délka denního volného času u mládeže klesá s věkem. Zatímco žáci 6. ročníku prožívají v průměru 4–8 hodin volného času denně, žáci 9. ročníku prožívají méně než 4 hodiny.

Pozitivní je to, že si většinou žáci o způsobu prožívání volného času rozhodují sami. Tento fakt je jistě poměrně cennou vstupní hodnotou, na jejímž základě se dá konstruktivně stavět pak i pedagogická činnost. Dokazuje totiž určitý stupeň samostatnosti a odpovědnosti u žáků. Posilováním a racionalizací tohoto „pocitu“ by mohlo dojít k potřebnému tváření vědomí odpovědnosti nejen za svůj život, ale i za kolektiv a práci pro něj i celou společnost. Nejkontroverznějším bodem ankety se stala otázka vlastního prožívání volného času. Žáci se rozdělili do dvou skupin:

52 % žáků navštěvuje sportovní kroužek organizovaný obcí (např. kopaná, odbíjená, košíková apod.). Jen 8 % žáků navštěvuje uměnovýchovné kroužky organizované školou, zbytek žáků prožívá volný čas ne vždy účelně. Vyplňují ho především receptivním poslechem moderní taneční hudby či návštěvou diskoték.

Výsledky ankety jasně ukázaly rezervy ve výchově mladého člověka k tvořivosti a k plnohodnotnému prožívání volného času. Jsem toho názoru, že největším problémem a příčinou současného stavu je právě určité potlačení tvořivé práce učitele příliš těsným, někdy až dogmatickým pojetím učebních osnov. Toto pojetí určitým způsobem deformuje plnohodnotné působení učitele na žáka. Učitel se při takovém zúžení pojetí celého vzdělávacího procesu stává pouhým „plničem“ osnov.

Bohužel, u některých učitelů, zvláště starší generace, můžeme sledovat důsledky tohoto jevu včetně určité letargie a lhostejnosti k samotnému pedagogickému působení, ale také k širším aspektům společenské činnosti vůbec. Odpověď na mnohé nedostatky tohoto přístupu jsem našel ve studijním skriptu „Vybrané kapitoly z teorie a praxe výchovy“ (Pedagogika IV, Ostrava 1996). Vedoucí týmu PhDr. M. Kurelová, CSc., ve své stati o výchově k tvořivosti přesvědčuje o nezastupitelnosti kreativity a imaginace v teore-

tické i praktické vizi tváření osobnosti. Právě zde znovu vyniká volný čas jako důležitá výchovná hodnota.

Z podobných zdrojů čerpá při překonávání těchto nedostatků také dnes již zavedený výchovný projekt „Obecná škola“. Protože naše ZŠ dlouhodobě sleduje stěžejní principy tohoto projektu a snaží se některé aspekty zařadit do svého vlastního výchovného programu, dovolte několik postřehů.

Některé prvky tohoto projektu — např. volné pojetí délky vyučovacích hodin a přestávek mezi nimi nebo adekvátní funkčnost hry ve vzdělávacím procesu nižších ročníků jsou šťastnou aplikací kategorie kreativity.

Námítky vůči projektu vznášené mezi pedagogy, jsou opět ukázkou diferentního pojmání výchovného procesu. Úloha učitele spočívá podle nich ve výchově žáka k vynucené poslušnosti a k tzv. „píli“ spočívající v nepřilíh podnětném „biflování“. Ve skutečnosti projekt „Obecná škola“ klade velký důraz na tvořivou, někdy až tvůrčí práci učitele, který má možnost rozvíjet žáky po stránce rozumové, citové i volní nejen ve škole, ale též ve volnočasových aktivitách.

Úloha učitele — výchova ke komunikaci

Nejen v minulosti, ale i dnes se často střetávají názory na to, jak má „ideální kantor“ vypadat.

Takže — jaký má být? Má být jen dobrým „úředníkem“ — mechanickým naplňovatelem osnov nebo rutinním vyplňovatelem kolonek různých hlášení a další administrativní dokumentace? Nebo má být učitelství jen jakýmsi předstupněm kariéry v oblasti bankovní nebo politické? Nebo spočívá úloha učitele v něčem jiném?

Názory veřejnosti na tyto otázky se jasně projevily v době nedávné stávky a stávkové pohotovosti pedagogických pracovníků. Kritika veřejnosti odhalovala pedagogům někdy až bolestné slabiny školského systému. Učitel, zaměstnaný většinou zbytečně vleklou a nelogickou byrokracií, ztrácí svou primární a nezastupitelnou roli — působení na své žáky nejen v oblasti teoretických vědomostí a praktických dovedností, ale zvláště v oblasti mravního a axiologického rozvoje. Hodnota učitele leží především v jeho schopnosti komunikovat s žáky. Pro plnohodnotné zvládnutí tohoto úkolu se potřebuje učit uvážlivé a citlivé komunikaci nejen se svými nadřízenými (jak to doporučují příručky typu „Jak se stát úspěšným a oblíbeným“), ale hlavně se svými kolegy i širokou veřejností. Myslím, že nespokojenost učitelů, vyjádřená při nedávných protestech, nebyla a není jen otázkou finanční. Jde spíše o zvýšení učitelovy autority a jeho společenského postavení. Musíme si ale přiznat, že cesta k tomu musí vycházet také od nás, učitelů, zvyšová-

ním a zkvalitněním procesu permanentní výchovné komunikace. Primárním projevem této schopnosti učitele je jeho vztah k žákům. V této souvislosti vystupuje do popředí zvláště úloha třídního učitele, jehož prvořadou povinností je vychovávat ze žáka „homo socialis“ — člověka, který bude schopen přirozené komunikace se svým okolím. Tato komunikace, dnes velmi nebezpečně poničená zvláště některými seriály v masmédiích, které oslavují profesní úspěchy bez morálních bariér, musí být zbavena nežádoucí pragmatičnosti.

Výchova v třídním kolektivu s určitou vůdčí rolí třídního učitele nabízí nepřeborné množství možností rozvoje právě schopnosti komunikace. A to nejen v tzv. vyučovacím procesu, ale i ve volnočasových aktivitách. Rozvoj takové neformální činnosti může pomoci nejen rozvoji přirozené komunikace, ale může být též podnětný pro rozvoj kreativity a imaginace žáků. Důležitou roli může sehrát při překonávání dogmatického naplňování osnov školní akce volnočasového typu — tzv. školní exkurze. Lze k nim využít cestovní společnosti, které dnes nabízejí například tématicko-poznávací zájezdy s odborným průvodcem. Ačkoliv jsou tyto projekty naplněny vnějším komfortem cestování, žáci jimi bývají většinou zklamáni. Proč? Při těchto akcích nemohou totiž skutečně *poznávat*, hledat pravou podstatu programovaných pamětihodností nebo přírodních krás. „Seznamují“ se pouze s určitým jevem a nic více. Daleko prospěšnější a zajímavější jsou exkurze (většinou s menšími finančními náklady), které pomáhají pomocí vhodně připraveného experimentu pochopit žákům pravou podstatu jevu. Je to velmi důležité nejen pro poznávací vstup k rozvoji kreativity a imaginace, ale zejména pro axiologický rozměr.

Že jsou žáci i tzv. pubertálního věku schopni adekvátního samostatného myšlení a komunikace se svým svědomím (což je vlastním předstupněm permanentní komunikace v dospělosti), dokládá anketa, kterou jsem uskutečnil před dvěma lety na jedné sídlištní ZŠ v Břeclavi. Ve třídě, složené z velkého počtu dětí pocházejících z manažersko-podnikatelských rodin, jsem formou nezávazné činnosti zjišťoval reakci žáků na nejdůležitější životní hodnoty. Následnou diskusi jsme společně se žáky dospěli k zajímavým závěrům: Nejdůležitější životní hodnotou těchto žáků nejsou (na rozdíl od jejich rodičů) hodnoty liberalisticko-konzumistické (peníze, společenské postavení atd.), ale právě hodnoty založené na schopnosti mezilidské komunikace — láska, přátelství, důvěra. . . U některých žáků se sice objevily i hodnoty jiného typu, jako úspěch, peníze, sex, ale i toto malé procento žáků se klonilo k uznání prvořadosti hodnot „komunikačních“.

Setkáváme-li se dnes s mnoha příklady utilitaristicko-pragmatické výchovy, založené na určitém přehnaném zdůraznění finanční nebo ambiciózní

vize úspěchu, nejednou vítězí v žákovském podvědomí morální a hodnototvorné aspekty nad úspěchem. To je povzbuzujícím projevem „zdravého jádra“ mládeže a také zahanbujícím příkladem pro dospělé, neboť tak mohou děti a mládež svým příkladem vychovávat i nás.

Učit správné komunikaci a poznání její axiologické hodnoty je důležitým úkolem dnešní pedagogiky. Následky nedostatečné výchovy k mezilidské komunikaci vidíme dnes u generace středního věku — určité přecenění materiálních hodnot a ochuzení duševního rozměru lidského života v důsledku honby za úspěchem bez zábran. Právě rozvoj kreativity a imaginace při výchově mladé generace a důraz na komunikaci může vést k posílení snahy sloužit druhému a prospěchu společnosti, a tak aktivně pracovat i na vlastní etice.